
О.М.Лютко,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, економіки
та менеджменту освіти РОІППО

ТРАНСФОРМАЦІЯ МИСЛЕННЯ ПЕДАГОГА ЯК ГОЛОВНА УМОВА ВДОСКОНАЛЕННЯ ШКІЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

Ще на початку 70-х років ХХ століття в усіх країнах світу активно заговорили про кризу системи освіти та необхідність внесення в неї серйозних змін. Педагоги нарікали на те, що учням важче стало засвоювати навчальний матеріал, що потік інформації щороку збільшується, що учні все менше знають, гірше користуються отриманими знаннями на практиці. Університетські викладачі почали дорікати школі за те, що вона «постачає» учнів з поганим, негнучким, некритичним мисленням, яке не відповідає вимогам сучасного професіонала.

Розвиваючи ці думки, П.Саух зазначає, що «в Україні освіта на будь-якому рівні (шкільному чи професійному) перевантажує інформацією, не забезпечуючи чіткого її сприйняття та засвоєння. Вона, на жаль, не навчає учнів аргументовано дискутувати, приймати самостійні рішення, нелінійно мислити, вирішувати конфлікти, орієнтуватися на ринку праці тощо. Освіта, належно не впливаючи на учнів, втрачає свій авторитет і престиж» [14].

Не вдаючись в подробиці, можна сказати, що ключовим в інноваційних проектах виходу з кризи освіти (мова йде не тільки про шкільну, а й вищу) стало поняття «мислення», а ще точніше – розроблення методів і засобів, які б якісно впливали на здатність міркувати. Запропоновані інноваційні проекти мали різні назви. Найчастіше науковці застосовують терміни «критичне мислення» (М.Ліпман, О.Пометун, Н.Юліна) [8, 10, 17], «рефлексивна освіта» або «навчання як дослідження» (Н.Адаменко, В.Лепський, М.Ліпман, Д.Парк, Г.Щедровицький) [1, 12, 8, 9, 16], «інтерактивне навчання» (В.Букатов, А.Єршова, О.Пометун, Л.Пироженко та ін.) [3, 11]. Усі проекти спрямовані на те, щоб стати альтернативою старій інформаційній моделі освіти. *Акцент у них зміщено із засвоєння учнями кількості знань на якість їх розумової діяльності, на набуття*

навичок самостійного мислення. Їхня спільна мета – зробити інтелект пластичним перед неординарними проблемними ситуаціями майбутнього (курсив наш. – О.Л).

Як показує аналіз досвіду освітніх систем багатьох розвинених країн Європи та світу, одним зі шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами є орієнтація навчальних програм на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження. Цілі шкільної освіти з позиції компетент-підходу – це конкретний результат:

- навчити вчитися, тобто навчити дітей вирішувати проблеми у сфері навчальної діяльності;

- навчити пояснювати явища, що мають місце у світі, використовуючи науковий апарат: їх сутність, причини, взаємозв'язки, тобто вирішувати пізнавальні проблеми;

- навчити орієнтуватися в ключових проблемах сучасного життя, тобто вирішувати аналітичні проблеми;

- навчити орієнтуватися в світі духовних цінностей, тобто вирішувати аксіологічні проблеми;

- навчити вирішувати проблеми, пов'язані з реалізацією певних соціальних ролей: громадянина, споживача, пацієнта, члена родини тощо;

- навчити вирішувати проблеми, які є спільними для різних видів професійної діяльності: комунікативні, пошуку та аналізу інформації, організації сумісної діяльності та ін.;

- навчити вирішувати проблеми професійного вибору: підготовка до подальшого навчання.

Тобто важливим сьогодні є набуття учнем низки ключових компетентностей, необхідних для життя в суспільстві та мінливому світі. Вислів «Ad vitam paramus» («ми готуємо до життя») має стати гаслом сучасної школи.

Варто підкреслити, що реалізація цілей шкільної освіти, якість освітнього процесу та виховання молодого покоління залежить від фахової підготовки вчителя, його особистісних характеристик. Власне тому **нашою метою** є обґрунтування необхідності трансформації мислення педагога відповідно до потреб сучасної практики і динамічних змін, що відбуваються в країні та світі.

Глумачний словник психологічних термінів трактує поняття «мислення» як вищу форму активного відображення об'єктивної

реальності, що перебуває в цілеспрямованому, опосередкованому й узагальненому відображенні суб'єктом суттєвих зв'язків і відношень до дійсності, в творчій побудові нових ідей, прогнозуванні подій і діянь [4, 110].

«Педагогічне мислення» характеризується як «здатність учителя застосовувати теоретичні положення філософії, психології, педагогіки, методики в конкретних педагогічних ситуаціях навчально-виховної роботи; вирішувати педагогічні завдання; використовувати педагогічні ідеї в конкретних ситуаціях діяльності; «бачити» в конкретному явищі його педагогічну суть. Педагогічне мислення дозволяє вчителю проникати в причинно-наслідкові зв'язки педагогічного процесу, аналізувати свою діяльність, погляди, переживання, знаходити науково обґрунтоване пояснення успіхів і недоликів, передбачати результати роботи» [5, 252]

Коли система застарілого, звичного мислення з його стереотипами установок, висновків, оцінок, уявлень, понять приводиться у відповідність до логіки життя, що змінилося, виникає нова система установок, понять, підходів, ідей, теорій, концепцій, тобто утворюється нове мислення. На думку Б.Ліхачова, «нове педагогічне мислення виникає як результат суперечності: невідповідність застарілих, звичних, сформованих в інших умовах педагогічних уявлень новим обставинам і вимогам життя. Воно являє собою прорив творчої, новаторської думки, процес звільнення свідомості та мислення від вантажу застарілих імперативів і догм, що обмежували виховний процес та педагогічну діяльність. Водночас нове педагогічне мислення зміцнює духовні, інтелектуальні сили, спрямовує їх на пошук науково-достовірних, адекватних оцінок змінених виховних обставин, створення сучасних систем, підходів, структур, форм і методів ефективних педагогічних дій. Розвиток педагогічної науки, виникнення та обґрунтування теоретичних концепцій, відкриття нових методичних систем і технологічних процесів сприяють постійному оновленню педагогічного мислення – головної умови вдосконалення шкільної практики [7].

Немає сумнівів у тому, що завдяки самоосвіті та закладам післядипломної педагогічної освіти відбувається «оновлення» мислення; удосконалюється інтелектуально-пізнавальна, мотиваційно-ціннісна та практично-діяльнісна сфери особистості вчителя; підвищуються його професійна компетентність та культура. Вітчизняні

педагоги орієнтуються в сучасному освітньому просторі України і світу, обізнані з найсучаснішими технологіями в галузі методики викладання. Проте варто підкреслити, що на практиці застосувати їх практично неможливо. Українські педагоги не лише усвідомлюють конфлікти (суперечності) вітчизняної системи освіти, а й працюють у ситуації конфлікту: теорія не відповідає дійсності. Складається враження, що на практиці об'єктом педагогічної діяльності є не учень, а вчитель. Аналіз навчальних досягнень учнів, рейтинг учня, рейтинг класу, вивчення стану викладання з предмету, вивчення рівня формування компетентностей, атестація, показові уроки, показовий виховний захід, показова виховна година – все це «працює» на підвищення фахової компетентності педагога. Він настільки завантажений «зайвою» роботою, що забуває про те, що від нього залежить майбутнє нації, що він формує індивідуальну та суспільну свідомість – духовність особистості, суспільства, народу, держави. В.Андрущенко підкреслює, що саме вчитель, насамперед учитель і тільки учитель готує нового суб'єкта життєдіяльності – активного поборника єдності суспільства і його прогресивних змін, заснованих на гуманістичних і демократичних началах, глибокій єдності і співпраці народів і культур, пріоритетах збереження миру, екологічної безпеки, добробуту і суспільного порядку, толерантності і солідарності [2, 51].

На основі аналізу досліджень зарубіжних (М.Ліпман, К.Робінсон, Д.Парк, Е.Тофлер, Н.Юліна) та вітчизняних (Н.Адаменко, В.Андрущенко, В.Демченко, О.Пометун, П.Саух та ін.) науковців ми окреслили основні тенденції розвитку освіти, що наочно демонструють необхідність зміни ролі педагога ХХІ століття (див.таблицю). Першою тенденцією є відкритість системи освіти. Це означає, що визначення цілей освіти не обмежується державним замовленням, а розширюється тими потребами в освіті, що привносять учні, їхні батьки, вчителі; програми задають базовий, тобто необхідний, орієнтир-мінімум, загальне ядро знань, яке відкрите для доповнень, що залежать від культурних, регіональних, етнічних та інших умов освіти.

Друга тенденція – перехід від строго-регламентованих, контрольованих способів організації педагогічного процесу до розвивальних, активізуючих, що сприяють стимулюванню, організації творчої, самостійної діяльності учнів. Оцінка результату діяльності системи освіти має визначатися певними вимогами, або стандартами, уніфікованими не залежно від форми навчання.

Третя тенденція – перетворення позиції педагога і позиції учня в особистісно-рівноправні, в позиції людей-співпрацівників. Таке перетворення пов'язане із зміною ролей і функцій учасників педагогічного процесу. Педагог не виховує, не вчить, а активізує, стимулює намагання, формує мотиви учня до саморозвитку, створює умови для саморозвитку.

Праця вчителя не лише складна, важка, унікальна, а й відповідальна. Як казав Дж.Локк, «якщо медикам ми ввіряємо наше здоров'я, то вихователям ввіряємо моральність і розум дітей наших, ввіряємо їхню душу, а разом з тим і майбутнє нашої вітчизни». Кожен педагог повинен усвідомити, що в ХХІ ст. мета освіти полягає не в тому, щоб просто надавати учням інформацію, а в тому, щоб розвивати у них критичне та творче мислення. *Освіта орієнтована на майбутнє, про яке ми нічого не знаємо і яке не може бути наперед визначеним. Власне тому, першочерговим є набуття дітьми умінь і навичок мислення, що дають змогу адекватно оцінювати нові обставини й формувати стратегію подолання проблем, які можуть виникнути (курсив наш. – О.Л.).*

Першим кроком реалізації цієї мети є розуміння педагогами, що їхнє знання змінне, що воно конструюється. А.Ейнштейн зазначав: «Потрібно тримати розум відкритим». Іноді, для того, щоб продовжувати поглинати нові знання та рухатися вперед, потрібно нарешті залишити багаж зі свого минулого. Якісь знання залишаються цінними, а якісь вже давно застарілими. Саме вони і заважають нам навчатися новим навичкам. Світ не стоїть на місці...

Другий крок – зміна ролі педагога, який повинен бути організатором, фасилітатором, координатором процесу власного навчання учнів. Посередницьку роль педагога підкреслював ще Е.Дюркгейм: «Поганий педагог – всього лише транслятор підручника, програми, стандарту освіти. Хороший педагог подібний акторові, він розіграє інституалізоване знання, персоніфікує його, вводить у життєвий контекст, звертає увагу на ті запитання, що залишилися без відповідей. Це сприяє пізнанню учнями свого знання і самого себе, своїх думок в інституалізованому знанні» [6]. Тобто навчання, виховання стає професійним і втрачає характер аматорського. Педагог «інфікує» учнів інтересом і до світу взагалі, і до світу знань зокрема.

Третій крок – зміна моделі освіти з інформаційної на «мисленневу», рефлексивну. Пріоритетною метою навчального процесу

сьогодні має бути навчання дитини самостійному мисленню, як однієї з базових форм підготовки до успішної життєдіяльності в інформаційному і постінформаційному суспільстві. У навчанні дітей провідну роль має відігравати не кількість засвоєної інформації, а набуття навичок дослідження інформації, вільного оперування цією інформацією, здатності самостійно оцінити її і т.д. На думку Д.Парка, «вчитель лише тоді може принести найбільше користі дитині, коли він застосовує прогресивні освітні методики, які вчать не лише основам тих чи інших гуманітарних або точних дисциплін, а й сприяють інтеграції дитини в соціум через пізнавальну, емоційну та соціальну комунікації». Програма «P4C (Philosophy for Children)» є одним із найкращих освітніх проєктів, що готує наступні покоління до ризиків та загроз глобалізованого світу. У підсумку у дітей формується вміння висловлювати власну думку, аргументувати її, майстерно ставити запитання та шукати на них відповіді, мати цілісне бачення проблемного питання чи ситуації. Дитина розвиває своє мовлення і комунікаційні навички, вчиться культури спілкування, поваги до думки інших, стає впевненою у своїх можливостях і талантах. «Навчати знанню – легко, навчити мислити – складно, а оволодіти мистецтвом судження – ще складніше», – наголошує Д.Парк [9].

Досвід та програма «P4C (Philosophy for Children)», запропоновані М.Ліпманом, становлять великий науковий і практичний інтерес, розширюють наші уявлення про багатство ідей та методик у світі; особливо тому, що вони спрямовані на розвиток мислення дитини, формування в ньому пізнавальних і етичних уявлень та установок. Цей досвід цікавий ще й тому, що в Україні є свої доробки в навчанні та вихованні дітей у плані філософського пізнання й освоєння світу. Мова іде про педагогічну спадщину В.Сухомлинського, який підкреслював, що перш ніж учити дітей запам'ятовувати, їх потрібно вчити думати, мислити, аналізувати факти і явища навколишнього світу. «Хрестоматію з етики» В.Сухомлинського ми розглядаємо, як філософію для дітей. Зміст хрестоматії – це розповіді, казки, легенди, притчі, новели, що розкривають сутність пізнання світу через моральність, що стимулює пробудження допитливості, радості відкриття.

Отже, кожен педагог повинен трансформувати своє мислення відповідно до потреб сучасної практики і динамічних змін, що відбуваються у світі. Лише за умови сприйняття нових освітніх тенденцій (переходу від принципів авторитарної школи до школи

демократичного типу, що ґрунтується на розвитку творчих здібностей кожної дитини), розвитку вмінь застосовувати новітні технології, формування особистісних якостей педагогів можливі позитивні зрушення у вітчизняній шкільній освіті.

Лише за умови сприйняття нових освітніх тенденцій і розвитку вітчизняних традицій навчання та виховання нового покоління ми зможемо розвивати цілісну людську особистість, яка буде успішною, щасливою, здатною реалізувати себе в професійному й особистому житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Адаменко Н.* Освіта для демократії: методика Р4С (Philosophy for Children) // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [зб.наукових праць] / ред.рада: В.П.Андрущенко (голова). – К.: Видавництво НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – Вип. 32 (45). – С.246–254.
2. *Андрущенко В.* Світанок Європи. Проблема формування нового вчителя для об'єднаної Європи ХХІ століття / В.Андрущенко. – К.: «МП Леся», 2012. – 728 с. – (Філософія освіти: пошуки пріоритетів: у 7 кн.; кн.6).
3. *Букатов В.М., Еришова А.П.* Нескучные уроки. Обстоятельное изложение игровых технологий обучения школьников: Пособие для учителей физики, математики, географии, биологии. – Петрозаводск, 2008. – 188 с.
4. *Бродовська В.Й., Патрик І.П., Яблонко В.Я.* Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові: Словник. – 2-е видання. – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 224 с.
5. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник / С.Гончаренко. – К., 1997. – С.252.
6. *Зінченко В.* Психологические основы педагогики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psychlib.ru/mgppu/zpo/> – Заглавие с экрана.
7. *Ліхачов Б.Т.* Педагогіка: Курс лекцій / Посібник для студентів педагогічних вузів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ibib.ltd.ua/pedagogicheskoe-myishlenie-22527.html>. – Назва з екрану.
8. *Липман М.* Рефлексивная модель практики образования / М.Липман // Философия для детей. – М.: Ифран, 1996. – 244 с.
9. Освіта для демократії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/common/997489-fond-skorochennya-rizikiv-pidtrimav-ukrajinsko-koreyskiy-proekt-osvita-dlya-demokratiji.html> – Назва з екрану.
10. *Пометун О., Пилипчатина Л., Суцценко І., Баранова І.* Основи критичного мислення: Навчальний посібник для учнів старших класів загаль-

- ноосвітньої школи. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 210. – 216 с.
11. *Пометун О.І.* Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О.І.Пометун, Л.В.Пироженко. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
  12. Рефлексивный подход: от методологии к практике / Под ред. В.Е.Лепского. – М.: Когито-Центр, 2009. – 447 с.
  13. *Робінсон К.* Новий погляд на систему освіти [Електронний ресурс] / К.Робінсон. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=zDZFcDGpL4U> – Назва з екрану.
  14. *Саух П.Ю.* Сучасна освіта: портрет без прикрас [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/> – Назва з екрану.
  15. *Тоффлер Е.* Шок майбутнього [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://socioline.ru/book/elvin-toffler-shok-buduschego-futuroshok> – Назва з екрану.
  16. *Щедровицкий Г.П.* Мышление – Понимание – Рефлексия / Г.П.Щедровицкий. – М.: Наследие ММК, 2005. – 800 с.
  17. *Юлина Н.С.* Философия для детей: обучение навыкам разумного мышления / Н.С.Юлина. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2005. – 464 с.

Таблиця

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

XX століття	XXI століття
<p><u>Конкурентність</u> строго-регламентовані, контрольовані способи організації педагогічного процесу (змагання, олімпіади, поділ дітей на «обдарованих» і «необдарованих»)</p>	<p><u>Глобалізація</u> інтенсифікація (посилення) об'єднаного процесу, розвиток міжкультурних комунікацій, міграційні процеси, відкритість системи освіти (можливість навчатися за кордоном), перехід до розвивальних, активізуючих способів організації педагогічного процесу</p>
<p><u>Бюрократія</u> дотримання вимог до написання конспекту уроку, дотримання вимог щодо структури уроку, навчання для ДПА та ЗНО</p>	<p><u>Відповідальність</u> партисипативність (участь), прийняття самостійних рішень, самоврядування, свобода, саморозвиток</p>
<p><u>Поліспеціалізованість</u> «універсальний вчитель», який усе знає та навчає з усіх предметів</p>	<p><u>Професійна фаховість</u> якісно підготовлений фахівець, творчий та ерудований у суміжних сферах знання, безперервність освіти, що відкриває можливість для постійного поглиблення загальноосвітньої підготовки</p>

Лютко О.М. Трансформація мислення педагога як головна умова вдосконалення шкільної практики.

У статті наголошується на необхідності трансформації педагогічного мислення відповідно до потреб сучасної практики і динамічних змін, які відбуваються в країні та світі; запропоновано складові, що сприятимуть вдосконаленню шкільної практики.

Ключові слова: мислення, педагогічне мислення, нове педагогічне мислення, трансформація педагогічного мислення, критичне мислення, рефлексивна освіта, прогресивні освітні методики.

Лютко О.М. Трансформация мышления педагога как главное условие совершенствования школьной практики.

В статье доказывается необходимость трансформации педагогического мышления в соответствии с потребностями современной практики и динамическими изменениями, которые происходят в стране и мире; предложены составляющие, которые будут способствовать совершенствованию школьной практики.

Ключевые слова: мышление, педагогическое мышление, новое педагогическое мышление, трансформация педагогического мышления, критическое мышление, рефлексивное образование, прогрессивные образовательные методики.

Liutko O. Transformation of pedagogical thinking as the main condition for improving school practice.

The article notes the need for transformation of pedagogical thinking in accordance with the needs of modern practices and dynamic changes that occur in the country and in the world. The author proposed the components that will contribute to the improvement of school practice:

- education of teacher should be focused on the profession and be «life-long»;
- the changing of teacher's role from "transferer" of textbook information to pioneer researcher;
- change of education model from informational on "thinking" and reflexive one.

Key words: thinking, pedagogical thinking, new pedagogical thinking, transformation of pedagogical thinking, critical thinking, reflective education, progressive educational methods.